

UYGARLIĞI BATI UYGARLIĞINA İNDİRGEMENİN YANLIŞLIĞI YA DA DÜNYAYI DOĞU UYGARLIĞI VE BATI UYGARLIĞI ÇERÇEVESİNDE TAHLİL ETMENİN GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE

Sezgin KIZILÇELİK

Özet: Bu makalede, ilk olarak, uygarlık sözcüğünün kısa bir öyküsüne odaklanılmış, daha sonra ise uygarlığın kültür, din, toplum ve coğrafya ile olan yoğun ilişkisine vurgu yapılmıştır. Bu makalede, ikinci olarak, uygarlığı, Batı uygarlığına indirgemenin yanlışlığından söz edilmiş, dünyaya Doğu uygarlığı ve Batı uygarlığının penceresinden bakmanın daha doğru olacağı iddia edilmiş, söz konusu uygarlıkların temel özellikleri ve birbirlerinden farklılıkları irdelenmiş, son olarak ise Türk toplumunun Doğu uygarlığına mensup olduğu ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Uygarlık, Doğu uygarlığı, Batı uygarlığı, Türk toplumu.

ON THE FALSITY OF REDUCTION OF CIVILIZATION TO WESTERN CIVILIZATION OR THE NECESSITY OF ANALYSIS OF THE WORLD IN THE FRAMEWORK OF EAST CIVILIZATION AND WEST CIVILIZATION

Sezgin KIZILÇELİK

Abstract: This article briefly focuses on the history of civilization first, then emphasizes the intensive relations of civilization with culture, religion, society and geography. Secondly, this article mentions the error of reducing civilization to Western civilization, it argues for the convenience of analysing the world within the frame of Eastern and Western civilizations, it elaborates on the basic features of the mentioned civilizations and their differences from one another, and finally it claims that Turkish society belongs to the Eastern civilization.

Keywords: Civilization, Eastern civilization, Western civilization, Turkish society.

UYGARLIĞI, BATI UYGARLIĞINA İNDİRGEMENİN YANLIŞLIĞI YA DA DÜNYAYI DOĞU UYGARLIĞI VE BATI UYGARLIĞI ÇERÇEVESİNDE TAHLİL ETMENİN GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE

Sezgin Kızılcelik*

“Toplumlar arası ilişkiler, tarihe yön veren temeli oluşturmaktadır. Onun ötesinde Batı’nın da, Doğu’nun da kendi kimlik ve özelliklerini kazanması bu karşılıklı ilişkiler içinde mümkün olmuştur. Doğu gelişmenin dışında olmadığı gibi uygarlık da Batı’nın bir başına ve kendi iç ilişki ve çelişkileri sonucu değil, Doğu-Batı çatışmasının ürünü olmuştur” (Baykan SEZER, “Doğu-Batı Ayırımı”, s. 37).

“Gerçekten de sorunların anlaşılması için yalnızca Batı tarihi değil dünya tarihini Doğu-Batı çatışması içinde ele almak zorunluluğu bulunmaktadır” (Baykan SEZER, **Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı**, s. 45).

“Uygarlığın gerçek temsilcisi ve kaynağı Doğu’dur” (Ertan EĞRİBEL ve Ufuk ÖZCAN, “Modernizmin Buharlaştırdığı Her Şey Katılaşıırken Tarih, Toplum ve Uygarlığın Silikleşmesi”, s. 35).

“Doğu’da uzun süreli imparatorluklara ve uygarlıklara tanık olunmaktadır. (...) Binlerce yıl sürmüş bir Çin uygarlığı ve İmparatorluğu bu sürekliliğin ilk akla gelen parlak bir örneğidir” (Baykan SEZER, “Tarihte Toplumlar”, s. 128).

“‘Batı uygarlığı’ demek, ‘Soyguncu uygarlık’ ya da ‘Uygarlığı soygunda kullanan’ demektir” (KEMAL TAHİR, **Notlar/Osmanlılık/Bizans**, s. 469).

Giriş ya da Uygarlık Sözcüğünün Kısa Bir Öyküsü

Uygarlık (medeniyet) sözcüğü, bir yere, bir coğrafyaya, bir ülkeye ve bir dile ait değildir. Uygarlık, hem Doğu dünyasında hem de Batı dünyasında sıkça kullanılan bir sözcük olma özelliğine sahiptir. Gündelik hayatımızda “uygar insan”, “uygar toplum”, “uygar dünya”, “uygarlık” sözcüklerini sıkça kullanırız. Yeni tanıştığımız bir insanın davranışlarını göz önünde bulundurarak onu “kaba” ya da “nazik” olarak nitelendiririz. Kaba insandan hoşnut olmayız. Nazik insanı önemseriz. Ona değer veririz. Çünkü nazik insan, “uygar insan”dır. Uygarlık sözcüğü, en basit haliyle, “anlayışlı, terbiyeli, nazik, nezaket”¹ anlamına gelir. Aynı zamanda bir insana, kente ya da bir ülkeye “temizlik” durumuna baka-

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

¹ ELIAS, Norbert; **Uygarlık Süreci**, **Cilt: 1**, Çeviren: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 116.

rak hüküm veririz. Tarihe mal olmuş büyük simaların ve yerlerin “temiz” ya da “kirli” oluşları bizi ilgilendirir. Sözgelimi büyük düşünür “Shakespeare’in Stratford’daki babaevi önünde büyük bir gübre yığını bulunduğunu okuduğumuzda, o dönemde İngiltere’deki taşra kasabalarının kültürü hakkında pek olumlu şeyler düşünmeyiz. Viyana Ormanı’nın yollarının atılmış kâğıtlarla dolu olduğunu gördüğümüzde köpürür ve bunu -‘uygar’ın karşıtı olan- ‘barbarca’ buluruz. Pislğin hiçbir türü uygarlıkla bağdaşmaz gibi gelir bize. Temizlik talebini insan bedenine de yayar, Güneş Kral’ın ne denli kötü koktuğunu işitince hayrete düşeriz; Isola Bella’da, Napolyon’un sabah temizliği için kullandığı küçücük hamam tasını görünce kafamızı sallarız.”² Uygarlığı, temizlikle özdeşleştiririz. Ellerini sabunla yıkamayan insanı “pis” olarak niteleriz. Dişlerini fırçalayan, vücut temizliğine özen gösteren insanı “medeni insan”; ellerini sabunla yıkamayan, dişlerini temizlemeyen, banyo yapmayan kişiyi “barbar / vahşi” olarak etiketleriz.

Uygarlık sözcüğü, negatifi, yani “barbarlık” sözcüğünü çağırır. Uygar insan, uygar toplum, uygar dünya dediğimizde zihnimizin öteki köşesinde “barbar insan”, “barbar toplum”, “barbar dünya” hemen belirir. Fernand Braudel’in deyişiyile, uygarlık, yeni anlamı içinde, barbarlık ile zıtlaşmaktadır. Bir yanda medeni (uygar) halklar, bir yanda vahşi, ilkel ya da barbar toplumlar vardır.³ Uygarlık, vahşilik ya da barbarlıkla karşıttır.⁴ Daha açık bir deyişle, uygarlık, akıl, bilim, felsefe, teknik, teknoloji, demokrasi, hümanizm, insan hakları, adalet, barış, nezaket, kibarlık ve her türlü gelişmişlikle özdeşleştirilmiş, “her zaman için saçmalıklarla, zalimlikle, bize garip gelen törelerle, düşsel boş inançlarla ve başkaldırı uygulamalarıyla bir tutulan”⁵ vahşiliğe / barbarlığa karşı konumlandırılmıştır. Uygarlığın, boş inançlar ve saçmalıklarla değil, “akıl ve yöntemlerle meydana getirildiği”⁶ öne sürülmüştür. Sözüün kısası, barbarlığın karşıttı olarak görülen uygarlık sözcüğü, “teknik gelişmişlik düzeyini, davranış biçimlerini, bilimsel bilgi düzeyini, dinsel düşünceleri ve gelenekleri”⁷ anlatmak için kullanılmıştır. Uygarlık, düzen, gelişme, ilerleme ve refah ile birlikte anılmıştır. Uygarlığın “toplumsal durumun belli bir gelişiminden ve entelektüel durumun belli

² FREUD, Sigmund; **Uygarlığın Huzursuzluğu**, Çeviren: Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 51.

³ BRAUDEL, Fernand; **Uygarlıkların Grameri**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996, s. 28.

⁴ WILLIAMS, Raymond; **Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı**, Çeviren: Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 73.

⁵ MALINOWSKI, Bronislaw; **İlkel Toplum**, Çeviren: Hüseyin Portakal, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998, s. 7.

⁶ GÖKALP, Ziya; **Türk Medeniyeti Tarihi**, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul, 1995, s. 9.

⁷ ELIAS, **Uygarlık Süreci**, Cilt: 1, s. 73.

bir gelişiminden"⁸ kaynaklandığı iddia edilmiştir. Uygarlık "asayişte kemal"⁹ olarak nitelendirilmiştir.

Uygarlık sözcüğünden önce İngilizcede "uygarlaş(tır)mak" sözcüğü vardır.¹⁰ Uygarlık, uzun zamandan beri var olan ve 16. yüzyılda kullanılmakta olan "uygar", "uygarlaştırmak" kelimelerinden hareketle yaratılmıştır.¹¹ Uygarlık sözcüğünün bir başka kullanılış biçimi, "uygarlaştırmak"tır. Böylece, uygarlık alışverişinde bir toplum ayırımı da ortaya çıkmaktadır: Uygar toplumlar ve barbar toplumlar ya da Batı ve barbarlar.¹² Fakat bu ayırım, son derecede yanlıştır. Toplumları, uygar ve barbar olarak kategorileştirmek, doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü uygarlık, belli toplumlara (Batı toplumlarına) ait bir şey değildir. Uygarlık, her topluma has bir durumdur.

Hem Doğu hem de Batı, uygarlıkla ilgili bir mefhumla sahiptir.¹³ Uygarlık (medeniyet), Arapça "şehir" anlamına gelen "medine" sözcüğünden türetilmiştir. Uygarlık, Batı dillerinde "civilisation"a karşılık olmak üzere 19. yüzyıldan itibaren dilimizde yer almaya başlamıştır. 19. yüzyıldan evvel bazı düşünürlerimiz tarafından uygarlık anlamında "imar, umran"¹⁴ ve ma'mur" sözcükleri kullanılmıştır. Ülkemizde 1940'lardan sonra "medeniyet" sözcüğü yerine "uygarlık" sözcüğü daha fazla ön plana çıkmıştır. Günümüzde ise, her iki sözcük birlikte kullanılmaktadır. Batı dillerinde uygarlık anlamında ele alınan "civilisation" sözcüğü, Latince "civitas" sözcüğünden gelen İngilizce "city", Fransızca "cite" (şehir), yine İngilizce "civic" (şehre ait), "civil" (nazik, kibar) sözcükleri ile akrabadır. Medeniyet sözcüğünde de aynı durumu görmek mümkündür. Arapçada "et-temeddün", "m, d, n" kökünden gelir. "m, d, n", şehre gelmek, "medine" de şehir anlamına gelir. Arapçada yaygın olarak "medeniyet" yerine kasaba ve şehir gibi yerleri ifade eden "el-hadare" sözcüğü kullanılır. "El-hadare", şehirde yerleşmek, şehirleşmek,

⁸ Guizot'tan aktaran; FEBVRE, Lucien; **Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 49.

⁹ Bu tanımlama Namık Kemal'e aittir (MERİÇ, Cemil; **Umrandan Uygarlığa**, Yayına Hazırlayan: Mahmut Ali Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 83).

¹⁰ WILLIAMS, **Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı**, s. 70.

¹¹ BRAUDEL, **Uygarlıkların Grameri**, s. 27.

¹² SEZER, Baykan; "Doğu-Batı Ayırımı", **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 2, Şubat, Mart, Nisan 1998, s. 35.

¹³ ŞERİATİ, Ali; **Medeniyet Tarihi I**, Çeviren: İbrahim Keskin, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 14.

¹⁴ Umran sözcüğünü kullanan ilk düşünür, İbni Haldun'dur. İbni Haldun'a göre, umran, "insanların cemiyet ve fertler halinde yaşayarak dünyayı imar etmelerinden ibaret olan" bir sözcüktür (İBNİ HALDUN; **Mukaddime I**, Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 11). Başka bir deyişle, umran, insanların, dünyanın insan yaşayabilecek yerlerinde bir araya gelerek yaşamlarına ve yeryüzünü imar etmelerine denir (İBNİ HALDUN, **Mukaddime I**, Zakir Kadiri Ugan Çevirisi, s. 7). Umran, sosyal hayata ve uygarlığa işaret eder. Kısaca, umran, medeniyet (uygarlık) demektir (İBNİ HALDUN; **Mukaddime I**, Çeviren: Turan Dursun, Onur Yayınları, Ankara, 1977, s. 69). Ancak hemen belirtelim ki, İbni Haldun'un kullandığı anlamda umran, "Avrupa'nın hiçbir zaman ve hiçbir kelimesiyle kucaklayamadığı bir bütüne" işaret eder (MERİÇ, **Umrandan Uygarlığa**, s. 86).

“hadari” ise, şehirde oturan anlamına gelir.¹⁵ Başka bir deyişle, “şehirli, yani medeni, çadırda veya çölde oturanın karşıtı demektir.”¹⁶ Sosyolojinin kurucusu İbni Haldun’a göre, uygarlık, şehirde oturmaktır. Kendi deyişleyle, “bina inşa etmek ve şehir kurmak, refah ve rahatın icabı olan hadari temayüllerdendir.”¹⁷ Sözüün kıyası, uygarlık, şehirde meydana gelmiştir. Uygarlık, kente vurgu yapar. Şehir, vahşi insanın bulunmadığı bir yerdir. İnsan kenti yaptığı zaman uygarlığa ulaşmıştır. Şehir ve uygarlık arasında bir ilgi, bir bağlantı vardır.¹⁸

“Tarihin geniş, uçsuz bucaksız bir bölümü”¹⁹ olarak nitelendirilen uygarlık (medeniyet) sözcüğünün soykütüğüne ilişkin yaptığımız kısa bir yolculuk bize uygarlığın bir yere ait olmadığını, hem Doğu’ya hem de Batı’ya ait olduğunu apaçık bir biçimde göstermektedir. Demek ki, günümüzün yaygın paradigması olan, uygarlığı Batı ile özdeşleştirme, uygarlık=Batı, denklemi tamamen yanlıştır. Uygarlık, tek değil, çoğuldur. “Medeniyet bir tek değildir. Bütün insanlar aynı medeniyetten değildir. Yani medeniyet bir değil bir çoktur.”²⁰

Uygarlıklar, karşıtlıklar içinde var olmuşlardır. Asla tek değildirler. Bu yüzden tarihin hiçbir döneminde evrensel olan tek bir uygarlık olmamıştır. “Tarihin başlangıcından bu yana toplumlar arası ilişkiler içinde karşıtlıklar ve bu karşıtlıkların uygarlık düzeyinde çatışmaya dönüşmesi nedeniyle tek bir evrensel uygarlıktan söz edilememiştir. Uygarlıklar arası çözüm farklılıkları, ayrıcalıkların ve çatışmanın süreklilik kazanması gibi nedenlerle uygarlığa temel oluşturan değerlerin ortaklaşması ve tek bir dünya uygarlığının ortaya çıkması mümkün olmamıştır.”²¹

Tarihsel süreçte dünyanın farklı coğrafyalarında meydana gelmiş çok sayıda uygarlık vardır. Türkiye’de uygarlık üzerine ilk ciddi sosyolojik eserlere imza atan Ziya Gökalp’e göre, Avustralya aşiretleri başka bir uygarlık dairesi, Kuzey Amerika yerlileri başka bir uygarlık dairesi, Afrika aşiretleri ve Okyanusya aşi-

¹⁵ ÇETİN, Osman; “Medeniyet”, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt: 2* (iç.), Risale Basın-Yayın Ltd., İstanbul, 1990, s. 493.

¹⁶ ŞERİATİ, *Medeniyet Tarihi I*, s. 13.

¹⁷ İBNİ HALDUN, *Mukaddime 2*, Çeviren: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s. 811.

¹⁸ ŞERİATİ, *Medeniyet Tarihi I*, s. 14. Uygarlığın kentin yanı sıra imparatorluk ve din ile de bağlantısı vardır. Uygarlık kavramının “şehir”, “imparatorluk” ve “din” ile ilişkisi hususunda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. AKTÜRK, Şener; “Braudel’den Elias’a ve Huntington’a ‘Medeniyet’ Kavramının Kullanımları”, *Doğu Batı* (iç.), Sayı: 41, Mayıs, Haziran, Temmuz 2007, s. 147-175.

¹⁹ MERİÇ, *Umrandan Uygarlığa*, s. 94.

²⁰ GÖKALP, *Türk Medeniyeti Tarihi*, s. 7.

²¹ EĞRİBEL, Ertan ve ÖZCAN, Ufuk; “Tarihte Doğu-Batı Çatışması ve Küre-Muhafazakarlaşma: Batılılaşma Kavramı ve Tartışmaları Niçin Yok Oldu? Tarihin Sonu ve Çatışmanın Mutlaklaştırılması, Geleceğin Belirsizleşmesi ve Anti-Ütopyaçılık Üzerine”, *Tarih ve Uygarlık-İstanbul Dergisi* (iç.), Sayı: 4, Aralık 2013, s. 17.

retleri de başka uygarlık daireleri oluştururlar. Bunların yanı sıra tarihsel süreçte Akdeniz uygarlığı, Yunan uygarlığı, Roma uygarlığı, Doğu uygarlığı ve Batı uygarlığı ortaya çıkmıştır.²² Arnold Toynbee, uygarlıktan, insan toplumlarının Batı, İslam, Uzakdoğu ve Hint uygarlığı biçiminde sınıflandırılmasını anlamak gerektiğini bildirmiştir.²³ Ali Şeriatî, uygarlığın bir ırka ait olmadığını, dolayısıyla insanlığa ait olduğunu öne sürmüştü, bu yüzden İslam uygarlığı, Hıristiyan uygarlığı, Doğu uygarlığı ve Batı uygarlığı sözcüklerini kullanmanın doğru olmadığını vurgulamıştır. Şeriatî, uygarlıkları, “asır”larla (5. asrın uygarlığı, 15. yüzyıl uygarlığı ve 17. yüzyıl uygarlığı) ilişkilendirmiştir.²⁴ Braudel, uygarlıkları, Avrupalı olmayan uygarlıklar [İslamiyet, Kara Afrika, Uzak Doğu (Çin, Hindistan, Japonya)] ve Avrupa uygarlıkları [Avrupa, Amerika ve Öteki Avrupa (Rusya)] şeklinde tasnif etmiştir.²⁵ Günümüzün tanınan sosyal bilimcilerinden Samuel Huntington ise, birbirlerine rakip uygarlıklar olarak Sinik (Çin), Japon, Hindu, İslam, Latin Amerika, Batı ve Afrika uygarlıklarından söz etmiştir.²⁶ Ben ise, yukarıda zikredilen uygarlıkları, “Doğu uygarlığı” ve “Batı uygarlığı” olarak tasnif etmenin daha doğru olacağını düşünüyorum.

Kısacası, uygarlık sözcüğü, Doğu ve Batı’ya aittir. Uygarlık, “şehir” ile doğrudan ilişkilidir. Uygarlık demek, şehir demektir. Şimdi de şehirde doğan uygarlık sözcüğünün daha iyi anlaşılması için onun birlikte yürüdüğü “kültür”, “din”, “toplum” ve “coğrafya” ile bağlantılarına kısaca vurgu yapmak, daha sonra uygarlığı, Doğu uygarlığı ve Batı uygarlığı ayrımı çerçevesinde ele almak yerinde olacaktır.

Uygarlık Sözcüğünün Kültür Sözcüğü ile Kol Kola Yürüyüşü

Uygarlık, genel olarak ulaşılmış bir durumu ya da düzenli sosyal hayat koşullunu anlatmak üzere kullanılmaktadır. Uygarlık, kültür ile bir etkileşim içindedir.²⁷ Hem günlük konuşmalarda hem de sosyoloji dilinde uygarlık ve kültür sözcükleri çok değişik anlamlarda da olsa en çok kullanılan sözcükler arasındadır.²⁸

Uygarlık, kültür ile birlikte anılan bir sözcüktür. Uygarlık-kültür sosyolojinin meşhur kavram çiftlerinden birisidir. Her ikisi birbirlerini çağrıştırırlar. Birinden

²² GÖKALP, Ziya; **Hars ve Medeniyet**, Elips Kitap, Ankara, 2007, s. 45-46.

²³ TOYNBEE, Arnold J.; **Uygarlık Yargılanıyor**, Çeviren: Kasım Yargıcı ve Mehmet Ali Yalman, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 187.

²⁴ ŞERİATİ, **Medeniyet Tarihi I**, s. 24.

²⁵ BRAUDEL, **Uygarlıkların Grameri**.

²⁶ HUNTINGTON, Samuel P.; **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çeviren: Mehmet Turan ve Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2002, s. 53-58.

²⁷ WILLIAMS, **Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözcüğü**, s. 70.

²⁸ BOTTOMORE, T. B.; **Toplumbilim: Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz**, Çeviren: Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s. 135.

söz edince akla hemen diğeri gelir. İkisi arasında kuvvetli bağ vardır. Uygarlık ve kültür, "bireylere kişisel ve kendiliğinden gözüken ama gerçekte büyük bir uzaklıktan nesilden nesile devredilen alışkanlıkların, sınırlamaların, birikmiş irfanın, kabul görmüş uygulama ve ifadelerin oluşturduğu büyük havzalardır."²⁹ Uygarlık ve kültür arasındaki temel birleşme noktası, ikisinin de sosyal hayatları (din, ahlâk, hukuk, akıl, estetik, iktisat, dil ve teknik ile ilgili yaşayışları) içine almasıdır.³⁰

Uygarlık ve kültür sözcüklerinin benzerliklerinin yanı sıra farklılıkları da vardır. İlk olarak, Thurnwald'ın belirttiği gibi, uygarlık, birikmiş bilgiye ve teknik vasıtalara sahip olmayı, bilme ve yapabilmeyi ifade eder. Kültür ise, tavırlardan, davranış biçimlerinden, örf ve âdetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden ve değer biçmelerden mürekkep bir sistemdir. Kültür, özünde takınılmış bir tavidir.³¹ Kültür, aletlerden, kullanım ve tüketim mallarından, çeşitli halk gruplarının yapısal hak ve görevlerinden, insana özgü düşüncelerden ve becerilerden, inançlardan, alışkanlıklardan ve törelerden oluşan bir bütündür.³²

İkinci olarak, uygarlık, kültüre göre daha kapsamlıdır. Uygarlık, farklı coğrafyalara ve milletlere uzanır. Kültürün alanı daha dardır. Kültür, bir coğrafyayla ve tek bir milletle bağlantılıdır. Uygarlık, bir millete ait değilken; kültür, bir millete aittir. Türkiye'de sosyolojinin kuruluşunda ve yaygınlaşmasında büyük katkıları olan Ziya Gökalp'in deyişiyle, "bir medeniyet çeşitli milletlerin ortak malıdır. Çünkü her medeniyeti, ona sahip olan çeşitli milletler, ortak bir hayat yaşayarak oluşturmuşlardır. Bu yüzden, bütün medeniyetler 'milletlerarası'dır. Fakat medeniyetin, onu meydana getiren her millette aldığı özel şekiller vardır ki, bunlara kültür (hars) adı verilir."³³ Kültür, millî; uygarlık, milletlerarasıdır. Kültür, bir milletin din, ahlâk, dil, estetik, hukuk ve ekonomi ile ilgili yaşayışlarının uyumlu bir bütünlüğü iken; uygarlık, birbirine yakın gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok milletin sosyal hayatlarının ortak bir bütünüdür. Örneğin, bütün Avrupalı milletler arasında ortak bir Batı uygarlığı vardır. Batı uygarlığı içinde birbirlerinden ayrı ve bağımsız olan bir İngiliz kültürü, Fransız kültürü, Alman kültürü vb. vardır.³⁴

Üçüncü olarak, uygarlık, çeşitli kültürlerin birleşmesinden, kültür ise toplumların özdeki gelişmelerinden meydana gelir.³⁵ Uygarlık, farklı milletlerin tarihin-

²⁹ BRAUDEL, Fernand; **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm**, Çeviren: Mustafa Özel, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991, s. 149.

³⁰ GÖKALP, **Hars ve Medeniyet**, s. 15.

³¹ TURHAN, Mümtaz; **Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972, s. 39-40.

³² MALINOWSKI, Bronislaw; **İnsan ve Kültür: Bir Bilimsel Kültür Kuramı ve Öbür Denemeler**, Çeviren: M. Fatih Gümüş, V Yayınları, Ankara, 1990, s. 39; MALINOWSKI, Bronislaw; **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, Çeviren: Saadet Özkal, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 66.

³³ GÖKALP, **Türk Medeniyeti Tarihi**, s. 9.

³⁴ GÖKALP, **Hars ve Medeniyet**, s. 15.

³⁵ **A.g.e.**, s. 28.

den ve ana özelliklerinden beslenir. Uygarlığın referans kaynakları ve beslenme damarları, çeşitlidir ve çok güçlüdür. Kültürün oluşum ve gelişim alanı uygarlığa nazaran daha sınırlıdır. Kültürün kolları çok farklı coğrafyalara pek fazla uzanmaz. Uygarlıklar, farklı uluslara ait “ortak zihniyetlerdir.”³⁶ Uygarlıklar, farklı toplumların zihniyetlerinin bir bileşkesidir. Kültür için bu durum söz konusu değildir. Kültür, daha çok bir ulusun ortak zihniyetidir.

Sözün kısası, uygarlık ile kültür iç içe geçmiş sözcüklerdir. Nitekim bazı düşünürler, her iki sözcüğü birbirlerinin yerine kullanmışlardır. Örneğin, Tylor, söz konusu iki sözcüğü birlikte tanımlamıştır: “Kültür, ya da uygarlık, bir toplumun üyesi olarak, insanoglunun öğrendiği (kazandığı) bilgi, sanat, gelenek-görenek ve benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.”³⁷ Kültür, uygarlığın yakın dostudur. Vazgeçilemezdir. Braudel’in dediği gibi, uygarlık kelimesi yola çıktığında “kültür kelimesi ona eşlik eder.”³⁸ Uygarlığın uzun yolculuğunda kültürün yanı sıra din de ona refakat eder.

Uygarlık ve Din: Birbirlerine Eşlik Eden İki Dost

Din, uygarlıkla sık sık ilişkilendirilen sözcüklerden birisidir. Yine sıklıkla her dinin kendine özgü bir uygarlık olduğu iddia edilmiştir. Bu çerçevede, Budist, Hindu, İslâm, Hıristiyan ve bazen de Katolik ve Ortodoks uygarlıklarından bahsedilmiştir.³⁹

Uygarlık, kültür ve din, birbirleriyle anılan meşhur üçlüdür. Ziya Gökalp’in deyişiyle, uygarlık, birtakım kurumların bütünüdür. Kültür, bir millete has olan kurumların tamamıdır. Din ise, sadece bir ümmete özgü olan kurumların tümüne verilen addır. O halde, kültürü ve dini birbirinden farklı olan milletler, aynı uygarlığa mensup olabilirler. Örneğin, Yahudiler ile Japonlar, kültür ve din bakımından Avrupalılara yabancı oldukları halde uygarlık bakımından Avrupa milletleriyle ortaklırlar.⁴⁰

Din, uygarlıklar açısından önem taşır. “Uygarlıkların kalbinde, zihniyet alanında, onların hem geçmişi hem de şimdisi olan din en güçlü hattı meydana getirir.”⁴¹ Uygarlıklar, birbirlerinden tarih, kültür, dil, gelenek ve en önemlisi de din yoluyla farklılaşırlar.⁴²

³⁶ BRAUDEL, *Uygarlıkların Grameri*, s. 45.

³⁷ Aktaran, GÜVENÇ, Bozkurt; İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1984, s. 102.

³⁸ BRAUDEL, *Uygarlıkların Grameri*, s. 28.

³⁹ AKTÜRK, “Braudel’den Elias’a ve Huntington’a ‘Medeniyet’ Kavramının Kullanımları”, s. 153.

⁴⁰ GÖKALP, *Hars ve Medeniyet*, s. 45.

⁴¹ BRAUDEL, *Uygarlıkların Grameri*, s. 46.

⁴² HUNTINGTON, Samuel P.; “Medeniyetler Çatışması mı?”, Çeviren: Mustafa Çalık, *Medeniyetler Çatışması* (iç.), Derleyen: Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s. 25.

Din, uygarlıkların tanımlayıcı özelliklerinden birisidir.⁴³ Örneğin, Katoliklik ve Protestanlık, Batı uygarlığının önemli özellikleri arasındadır.⁴⁴ İslamiyet ise, Doğu uygarlığı açısından önemlidir. Baykan Sezer'in deyişiyle, "günümüzde İslamiyet Doğu'nun, Hıristiyanlık ise Batı'nın kimlik ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır."⁴⁵ İslamiyet, büyük çoğunluğu Asya kıtası ve Afrika kıtasında olmak üzere dünya nüfusunun altıda birini içeren bir uygarlıktır.⁴⁶ Fakat büyük uygarlıkları (Doğu uygarlığı ve Batı uygarlığını) yalnızca dine indirgemek, onları dinle eş değer görmek ve özdeşleştirmek, doğru değildir. Sözelimi, Batı uygarlığına "Hıristiyan uygarlığı"⁴⁷ ya da Doğu uygarlığına "İslam uygarlığı" adını vermek yanlıştır. Çünkü Doğu uygarlığı ile Batı uygarlığının kaynaklarını ve özelliklerini, sadece İslam ve Hıristiyan dinlerinde değil, başka yerlerde de aramak gerekir.⁴⁸

Sosyolojinin Gözde Sözcüğü "Toplum"u Yakını Olan Uygarlık ile Tanımlamak

Sosyoloji, onu en doğru tanımlayan Nilgün Çelebi'ye göre, insan birlikteliği olan *socius*'u inceler. Sosyoloji, biraraya gelişin, yani toplulaşmanın bilimidir. İnsanların biraraya gelişleriyle gruplar, yığınlar, birlikler, topluluklar ve toplumlar gibi çeşitli toplulaşma biçimleri ortaya çıkar.⁴⁹ Bu insan birlikteliği biçimleri içinde sosyoloji, kendisini en fazla "toplum" sözcüğüne odaklamıştır. Sosyolojinin en gözde sözcüğü konumundaki toplum, "ortak çizgiler üzerinde, ortak ruhla ve ortak hedeflere doğru çalıştıkları için bir arada duran ve birbirine tutunan insanların toplamıdır."⁵⁰ Toplum, bireyleri arasında ortak değer duyguları ve ortak kavramlar bulunan bir insan topluluğudur.⁵¹ "İnsanları belli bir yerde ve zaman-

⁴³ HUNTINGTON, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, s. 57.

⁴⁴ A.g.e., s. 92.

⁴⁵ SEZER, Baykan; *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 215.

⁴⁶ ÖZAKPINAR, Yılmaz; *Bir Medeniyet Teorisi: Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 109.

⁴⁷ Batı uygarlığını Hıristiyanlıkla tanımlayan sosyal bilimciler de vardır. Örneğin, Mümtaz Turhan'a göre, "Garp medeniyeti eski Yunan ve Latin kültür çevresi içinde meydana gelmiş bir Hıristiyan medeniyetidir" (TURHAN, Mümtaz; *Garplılışmanın Neresindeyiz?*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 13). Benzeri bir tespit, Özakpınar'a aittir: "Bugünkü Avrupa ya da Batı medeniyeti bilincini doğuran kaynak, Hıristiyanlık inancıdır. Hıristiyanlık, Avrupa'yı medenileştiren büyük tarihsel faktördür" (ÖZAKPINAR, *Bir Medeniyet Teorisi: Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış*, s. 112).

⁴⁸ GÖKALP, *Hars ve Medeniyet*, s. 48.

⁴⁹ KIZILÇELİK, Sezgin; *Sosyolojinin Neliği: Nilgün Çelebi ile Sosyoloji Sözcüğünün Soykütüğüne Uzanmak*, Anı Yayınları, Ankara, 2014, s. 310-311.

⁵⁰ DEWEY, John; *Okul ve Toplum*, Çeviren: H. Avni Başman, Pegem Akademi, Ankara, 2008, s. 28.

⁵¹ GÖKALP, *Hars ve Medeniyet*, s. 78.

da bir araya getiren"⁵² ve onları bir arada tutan "toplumu" biçimlendiren ve ona ruhunu kazandıran ana etken ise, uygarlıktır.

Toplum, ait olduğu uygarlıkla, uygarlık da kapladığı/içine aldığı toplum ile tanımlanır. "Toplum, medeniyetin çehresidir."⁵³ Toplum sözcüğü, tıpkı sıklıkla karıştığı uygarlık sözcüğü gibi, çok zengin bir içeriğe sahiptir. Örneğin, günümüzde Batı uygarlığı, ona can veren "endüstriyel" topluma bağımlıdır. Bizzat bu toplumu, yani onun gruplarını, gerilimlerini, entelektüel ve ahlâkî değerlerini, düzenliliklerini, hedeflerini vb. betimleyerek, Batı uygarlığını tasvir etmek mümkündür.⁵⁴

Uygarlık ile toplum, iç içe geçmiş sözcüklerdir. İkisi bazen birbirlerinin yerine kullanılır. Örneğin, Toybnee, "uygarlık" yerine "toplum" sözcüğünü kullanmıştır.⁵⁵ Uygarlık olmadan toplum, toplum olmadan uygarlık olmaz. "Onları taşıyan, onlara gerilimleri ve gelişmeleriyle hareket veren toplumlar olmaksızın, uygarlıklar olmaz."⁵⁶

Uygarlık, bütün toplumların idrak ettiği/edeceği sosyal bir aşamadır. Cevdet Paşa'nın ileri sürdüğü üzere, uygarlık, sosyal bir olaydır ve en olgun şekilleriyle belli zaman ve mekânlarda gerçekleşir.⁵⁷ İşte, bu yüzden toplum, farklı uygarlıklarda farklı yapıya ve görünüme sahiptir.

Kısaca, "uygarlıklar toplumlardır"⁵⁸, "toplum, uygarlıktan asla ayrılamaz (ve tersi): İki kavram da aynı gerçekliğe ilişkindir."⁵⁹ Fakat toplumlar, farklı uygarlıklarda farklı bir görünüme sahiptirler. Her uygarlığın kendine özgü toplum tasavvuru vardır. Toplum, uygarlıklar itibarıyla farklılıklar arz eder.⁶⁰ Toplumların yapısı ve tarihi, uygarlık çerçevesinde anlaşılabilir. Toplumların tarihsel gelişimini belirleyen ana unsur, uygarlıklardır. Toplumların tarihsel süreçteki konumları ve özellikleri, uygarlıklarla birlikte değerlendirildiğinde daha doğru anlaşılabilir. Toplumlar, özelliklerini ve farklılıklarını, içinde yer aldıkları uygarlıkların ana eğilimlerinden elde ederler. İşte, bu yüzden "insanlık tarihinin medeniyetlerin tarihi"⁶¹ olarak ele alınması boşuna değildir.

⁵² FICHTER, Joseph; **Sosyoloji Nedir?**, Çeviren: Nilgün Çelebi, Anı Yayınları, Ankara, 2002, s. 81.

⁵³ ŞERİATİ, **Medeniyet Tarihi I**, s. 28.

⁵⁴ BRAUDEL, **Uygarlıkların Grameri**, s. 40.

⁵⁵ **A.g.e.**, s. 39.

⁵⁶ **A.g.e.**

⁵⁷ MERİÇ YAZAN, Ümid; **Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992, s. 168.

⁵⁸ BRAUDEL, **Uygarlıkların Grameri**, s. 39.

⁵⁹ **A.g.e.**, s. 40.

⁶⁰ KIZILÇELİK, Sezgin; **Özgün ve Yetkin Bir Sosyal Teorisyen Olarak Kemal Tahir**, Anı Yayınları, Ankara, 2012, s. 151.

⁶¹ HUNTINGTON, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 46.

Uygarlığı Üzerinde Yükseldiği Zemin/Coğrafya ile Düşünmek

Toplum, ortak bir coğrafi mekânda var olan⁶² bir insan birlikteliğidir. Her toplum belli bir coğrafya üzerinde biçimlenir. Coğrafya, “olayların üzerinde gerçekleştikleri mekân/alan boyutunu”⁶³ bize verir. Coğrafya, toplumun ve “dünyanın bir betimlemesidir”⁶⁴, toplum gerçekliğini anlamının yoludur. Braudel’e göre, coğrafya, toplumu okuma anahtarı ve insanların tutundukları sağlam kayadır.⁶⁵

Uygarlık, toplum ve onun üzerinde yükseldiği coğrafya ile ilişkilidir. “Uygarlıkların (boyutları ne olursa olsun, küçükleri gibi büyükleri de) harita üzerindeki yerlerini belirlemek, her zaman mümkündür. Uygarlıkların gerçekliklerinin esas bölümü, onların coğrafi yerleşimlerinin zorlama veya avantajlarına bağımlıdır.”⁶⁶ Uygarlıkların coğrafya sınırları ayırıcıdır.⁶⁷ Başka bir deyişle, her uygarlığın coğrafi sınırları bellidir. “Her uygarlık, sınırları aşağı yukarı sabit bir mekâna, buna bağlı olarak da kendine **özgü bir** coğrafyaya bağlıdır.”⁶⁸ Bir uygarlık, belli bir insan grubunun, belli bir mekândaki örgütlenme durumudur.⁶⁹ Bir uygarlık, belli bir coğrafyaya, bir yere kök salar ve toprağına tutunarak yüzyıllarca yaşar.⁷⁰ Uygarlık, bir sürekliliktir, bir mekânda mevcut olarak, orada tutunur, yüzyıllar boyunca buraya tırnaklarını geçirir.⁷¹ Uygarlık, temelde insanlar ve tarih tarafından işlenen ve örgütlenen bir mekândır.⁷²

Kısacası, uygarlık, coğrafyadır. Uygarlık, üzerinde durduğu coğrafya ile bir anlam kazanır. O halde uygarlığı anlamının yolu, onun yer aldığı, kök saldığı, tutunduğu ve geliştiği coğrafyada gezinti yapmaktan geçer.

⁶² FICHTER, *Sosyoloji Nedir?*, s. 80.

⁶³ SEZER, Baykan; “Sosyoloji ve Coğrafya Ders Notları”, *Sosyoloji Yıllığı-Kitap 15: Sosyoloji ve Coğrafya* (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 66.

⁶⁴ LACOSTE, Yves; *Coğrafya Savaşmak İçindir*, Çeviren: Aysin Arayıcı, Özne Yayınları, İstanbul, 1998, s. 67.

⁶⁵ DOSSE, François; *Ufalanmış Tarih: Annales Okulundan “Yeni Tarih”e*, Çeviren: Işık Ergüden, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 126.

⁶⁶ BRAUDEL, *Uygarlıkların Grameri*, s. 33.

⁶⁷ GÖKALP, *Hars ve Medeniyet*, s. 46.

⁶⁸ BRAUDEL, *Uygarlıkların Grameri*, s. 35.

⁶⁹ BRAUDEL, Fernand; *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar, I. Cilt: Gündelik Hayatın Yapıları*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993, s. 495.

⁷⁰ BRAUDEL, *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, s. 149-150.

⁷¹ BRAUDEL, Fernand; *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar, II. Cilt: Mübadele Oyunları*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993, s. 495.

⁷² BRAUDEL, Fernand; *II. Felipe Dönemi’nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, Cilt: 2*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994, s. 140.

Dünyaya Doğu Uygarlığı ve Batı Uygarlığının Penceresinden Bakmak

Uygarlık, belli bir toplumda, belli bir anda, insanların bilinçleri üzerinde etki eden maddî, manevî, entelektüel ve dinî güçlerin bileşkesidir.⁷³ Bugünkü dünyayı ve onun içinde yer alan toplumları uygarlık bağlamında değerlendirmek, en geçerli yoldur. Dünyaya, hem tarihsel akışı içinde hem de günümüzdeki haliyle uygarlık çerçevesinde yaklaşmak gerekir. Tarihin her döneminde uygarlık, dünya sistemini ve onun parçaları olan toplumları belirleme özelliğine sahip olmuştur. Uygarlığın dünya sisteminde belirleyiciliği, günümüzde daha görünür bir hal almıştır. Günümüzde “medeniyete dayalı bir dünya düzeni ortaya çıkmaktadır: Kültürel yakınlıkları paylaşan toplumlar birbirleriyle işbirliği yapmakta, toplumları bir medeniyetten öbürüne geçirme çabaları başarısız olmakta ve ülkeler kendi medeniyetlerinin çekirdek ya da önde yer alan devletleri etrafında kümelenmektedirler.”⁷⁴ Hem tarihte hem de günümüzde başat olan ve toplumlara kimliklerini kazandıran uygarlıkları, Doğu uygarlığı ve Batı uygarlığı olarak ikiye ayırmak, en muteber yoldur. Dolayısıyla, Doğu-Batı ayrımı, “içi boş bir tasnif”⁷⁵ olmadığı gibi, “Doğu-Batı zıtlığı yoktur”⁷⁶, görüşü de yanlıştır.

Doğu ve Batı, sıkça kullandığımız, duyduğumuz ve birlikte andığımız mühim sözcüklerin başında gelir. Doğulu-Batılı, Doğu insanı-Batı insanı, Doğu dünyası-Batı dünyası, Doğu düşüncesi-Batı düşüncesi, Doğu edebiyatı-Batı edebiyatı, Doğu toplumu-Batı toplumu, Doğu siyaseti-Batı siyaseti gibi kavram çiftleri, bize yabancı değildirler. Doğu ve Batı, aynı zamanda farklı uygarlıkların isimleridir. Doğu uygarlığı-Batı uygarlığı, Doğu-Batı’ya dönük zikredilen kavram çiftlerinin hepsini kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Doğulu-Batılı, Doğu insanı-Batı insanı, Doğu toplumu-Batı toplumu gibi kavram çiftleri, Doğu uygarlığı-Batı uygarlığı ayrımına (Doğu-Batı ayrımına) dayalıdır. Fakat söz konusu kavram çiftleri, gerçek anlamını sadece Doğu-Batı ayrımında değil, esas olarak Doğu-Batı çatışmasında bulmuştur. Hem Doğu toplumu hem de Batı toplumu, gerçek hüviyetine Doğu-Batı çatışması sayesinde kavuşmuştur.⁷⁷ Yerli sosyologumuz Baykan Sezer, Doğu uygarlığı ile Batı uygarlığının birbirini etkilediğini ve aralarındaki çatışmanın ikisinin de varlık nedeni olduğunu ileri sürmüştür. Baykan Sezer’in deyişiyle, “Batı, Doğu ile olan ilişkilerinde var olmuş ve biçim kazanmıştır. Doğu

⁷³ FEBVRE, Lucien; **Rönesans İnsanı**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995, s. 27.

⁷⁴ HUNTINGTON, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, s. 23.

⁷⁵ ALATLI, Alevi; “Doğu-Batı’ İçi Boş Bir Tasnif”, **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 2, Şubat, Mart, Nisan 1998, s. 85-87.

⁷⁶ KILIÇBAY, Mehmet Ali; “Fakir Akrahanın Talihi”, **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 2, Şubat, Mart, Nisan 1998, s. 54.

⁷⁷ KIZILÇELİK, Sezgin; **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2014, s. 261.

da geniş ölçüde bu ilişkilerden etkilenmiş ve bu ilişkilere bağlı bir gelişme içinde bulunmuştur. Doğu ve Batı, her ikisi de tarihin birliği içinde var olmuşlardır. Her ikisinin de benzer aşamaları geçme zorunluluğu yoktur ama Doğu ve Batı aynı hareket içinde varlıklarını kazanmışlardır. (...) Aynı ilişkilerden etkilenmişler. Aynı çatışma içinde olmuşlardır.”⁷⁸ Şimdi de öncelikle Doğu uygarlığının daha sonra ise Batı uygarlığının köklerini ve temel özelliklerini ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışalım.

Doğu uygarlığı, tarihte ilk uygarlık olma özelliğine sahiptir. “Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının genel olarak uygarlığın doğuşunu temsil ettikleri”⁷⁹ bir gerçektir. Gordon Childe, insanlık kültürünün ana nehrinin Mezopotamya ve Mısır’dan çıkıp, Yunan ve Roma, Bizans ve İslam dünyası yoluyla Avrupa’ya ve Amerika’ya doğru aktığını belirtmiştir.⁸⁰ Mezopotamya uygarlığı, Fırat vadisi, Âsi nehri ve Akdeniz yoluyla Mısır ve Afrika ile ilişki kurmuş, deniz yoluyla ilk Hint uygarlığıyla temasa geçmiş, Çin ve bozkırların kulvarından giderek Tuna sahillerine bağlanmış, Behring boğazından hareketle Kuzey ve Güney Amerika’yı şenlendirmiştir.⁸¹

Baykan Sezer, tarihin ilk büyük uygarlıklarının beşiğinin Doğu olduğunu, ilk uygarlıklara Doğu’da rastlanıldığını bildirmiş⁸², örnek olarak da su boyu havzalarında oluşan Doğu tarım toplumlarını göstermiştir.⁸³ Doğu tarım toplumlarında devlet belirleyici unsurdur. İşte, bu yüzden Doğu uygarlığı, devletin kudreti ve büyüklüğü ile tanımlanan bir uygarlıktır.

Tarihin ilk büyük uygarlıklarının olduğu Doğu uygarlığında devlet, hep üretim ilişkilerinin dışında yer almıştır. Böylece tarihöncesi dönemlerde Doğu uygarlıklarında büyük merkezî devletler mümkün oluşmuştur. Bu gelişme içinde Doğu’da devlet, toplum birliğinin temsilcisi olduğu gibi toplumun birinci ön-koşulu da olmuştur. Doğu’da devlet ile üretim arasında bir kopukluk vardır. Doğu toplumları, Batı toplumları gibi sınıf toplumları değildir. Batı kalıplarına

⁷⁸ SEZER, Baykan; “Değişim Sosyolojisi Ders Notları”, **Sosyoloji Yıllığı-21: Değişim Sosyolojisi-Dünyada ve Türkiye’de Toplumsal Değişme** (iç.), Editör: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 383.

⁷⁹ FRANKFORT, Henri; **Uygarlığın Yakınoğuşu’da Doğuşu**, Çeviren: Alâeddin Şenel, Verso-İmge Yayınları, Ankara, 1989, s. 15.

⁸⁰ CHILDE, Gordon; **Tarihte Neler Oldu**, Çeviren: Mete Tunçay ve Alâeddin Şenel, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 24.

⁸¹ GARAUDY, Roger; **İnsanlığın Medeniyet Destanı**, Çeviren: Cemal Aydın, Pınar Yayınları, İstanbul, 1995, s. 11.

⁸² SEZER, Baykan; EĞRİBEL, Ertan ve ÖZCAN, Ufuk; “Devlet Üzerine”, **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 9: XX. Yüzyıl-Türkiye Sosyolojisi 3** (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Öncü Basım Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 449.

⁸³ SEZER, Baykan ve ÖZCAN, Ufuk; “Geleneksel Doğu’da Şehirlerin Doğuşu ve Gelişmesi”, **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 9: XX. Yüzyıl-Türkiye Sosyolojisi 3** (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Öncü Basım Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 463.

göre üretim, sınıfları, sınıfların karşılıklı ilişkileri toplumu ve sınıf çatışmaları ise devleti belirler. Doğu toplumlarında ise böyle bir durum söz konusu değildir. Devletin üretim ve toplumdan kopukluğu, Doğu'da devlete kendi başına, bir yerde gökten inmişçesine, açıklanabilme özelliğini kazandırmıştır. Bu kendi başına açıklanabilir olma, devlete bir kutsallık sağlamıştır. Doğu toplumlarında toplumun ön-koşulu devlet olduğundan "toplum işleri", "devlet işi" olarak görülmüştür.⁸⁴

Doğu uygarlığı, nüfusun çokluğu, topraklarının genişliği, doğal zenginlikleri, uygarlıklarının eskiliği, siyasî teşkilatlarının büyüklüğü ve kuvvetli oluşu⁸⁵ gibi özelliklere sahiptir. Doğu uygarlığında bilhassa devlet, toplum üyeleri için vazgeçilmez bir özelliğe sahiptir. Bireyin hayatı, devlete ve devlet başkanına bağlıdır, yani fert, "her şeyini, hayatını bile hükümdara borçludur."⁸⁶

Doğu uygarlığı, güçlü merkezî devlete yaslanmıştır. Doğu uygarlığının temelini, ruhunu ve özünü devlet aygıtı oluşturur. Doğu uygarlığı/toplumları, devlet ile var olmuştur. "Doğu'da devletsiz toplum görülmemiştir. Devlet toplumun var olma-yok olma şartıdır."⁸⁷ Doğu uygarlığında devlet, tüm toplumun var olma-yok olma sorumluluğunu yüklediği için "merkezî-bürokrat-despot" olmuştur.⁸⁸ Doğu uygarlığında devletin görevi, toplumu ihya etmektir. İşte, bu yüzden Doğu uygarlığında her fert, her şeyi devletten bekler.⁸⁹ Devlet, insanları doyurur ve sorunlarına çözüm üretir. *Orhun Abideleri'*nde hükümdarın "çıplak milleti elbiseli kıldım. Fakir milleti zengin kıldım"⁹⁰, demiş olması rastlantısal değildir.

Doğu uygarlığı, özel mülkiyete ve kolektif mülkiyete dayalı değildir. Doğu uygarlığında bilhassa özel mülkiyetin toplumun birliğini ve düzenini bozacağı, devletin bekasını zaafa uğratacağı anlayışı başattır. Doğu uygarlığında mülkün sahibi devlettir. Doğu uygarlığında devlet, toprakta üretimin yapılması, ürünün bollaşması ve insanların refah düzeylerinin artması için büyük bir çaba sarf etmiştir. "Doğu'da toprağın üretime geçebilmesi için devlet müdahalesiyle geniş sulama sistemleri gerekmektedir. Toprağı bataklık ya da boş bir arazi olmaktan çıkarıp onu bir üretim aracı yapan devlettir. Bu nedenle Doğu'da toprağın üretim aracı olarak mülkiyeti devlete ait olacaktır. Doğu'da toprak

⁸⁴ SEZER, Baykan; "Türk Sosyologları ve Eserleri 1", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi (iç.), 3. Dizi- 1. Sayı, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, s. 11-12.

⁸⁵ GRECARD, Fernand; *Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Çeviren: Orhan Yüksel, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 154.

⁸⁶ A.g.e., s. 163.

⁸⁷ KEMAL TAHİR, *Yorgun Savaşçı*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2003, s. 147.

⁸⁸ KEMAL TAHİR, *Notlar/Osmanlılık/Bizans*, Yayına Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 318.

⁸⁹ KEMAL TAHİR, *Yorgun Savaşçı*, s. 147.

⁹⁰ ERGİN, Muharrem (Çeviren); *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 39.

üzerinde ne mülkiyetsizlik ne de ortak mülkiyet görülür. Toplum üretim ilişkilerinde geniş bir birlik çizgisine ulaşamadığı için mülkiyet toplum-üstü birliğin, devletindir.”⁹¹

Doğu uygarlığı, mülkiyeti her şeyin üzerinde tutan maddeci bir uygarlık değildir. Doğu uygarlığında insan, mülk peşinde koşan, bencil, çıkarıcı ve faydacı bir varlık olarak görülmemiştir. Doğu uygarlığında insan “az” ile yetinen, “ihtiyaçları sınırlı” bir canlıdır. Doğu uygarlığında, örneğin bizde “bir lokma, bir hırka”, yani azla yetinme anlayışı egemendir. Doğu uygarlığı, insanların ihtiyaçlarını arttıran değil, sınırlandıran bir uygarlıktır. Bu bağlamda, Doğu uygarlığı, ayakları yere basan, gerçekçi bir uygarlıktır. Hindistan’ın efsane lideri Gandi’nin dediği gibi, “medeniyet, ihtiyaçları çoğaltmak değil, tersine onları bilinçli olarak ve isteyerek sınırlandırmak olsa gerek... Sınırsız sayıda ihtiyaç yaratmaya yönelip de, o ihtiyaçları karşılama zorunda kalmak, rüzgârı kovalamaktan başka bir şey değil.”⁹²

Doğu uygarlığının insanı, kıt kanaat geçinen, mütevâzî ve fedakâr bir insandır. Doğu uygarlığı, insanları zenginlikle şımartmaya imkân tanımaz. Doğu uygarlığı, insanlara tepeden bakan, mağrur, kibirli insana eleştirel bakar. Doğu uygarlığı insanında kendini beğenmişlik yoktur. Örneğin, Kaşgarlı Mahmut, *Divan-ı Lûgat’*ta, Doğu uygarlığının en önemli milletlerinden biri olan Türkleri şöyle tanımlamıştır: “Türk’te kendini beğenmişlik ve övünme yoktur. Türk, büyük kahramanlıklar ve fedakârlıklar yaptığı zaman, üstün bir iş yaptığını bilmez görünür.”⁹³ Doğu uygarlığı, insana ve insanî olan her şeye yabancı olan bir uygarlık değildir. Doğu uygarlığı, insana ve onun değerlerine önem vermiştir. İdeal insan tipi, Doğu uygarlığına özgüdür. Bu bağlamda, çağımızın filozoflarından Kont Hermann Keyserling, Doğu uygarlığının önemli kalelerinden Çin için şöyle demiştir: “Bugüne kadar normal bir görüngü olarak en mükemmel insanlığı yaratan, Çin olmuştur.”⁹⁴

Doğu uygarlığının bir diğer özelliği, bilim ve felsefenin ilk merkezi olmasıdır. Doğu uygarlığı, bilim ve felsefeye büyük bir önem vermiş, onların insanlar ve toplumlar için değerini fark etmiştir. Bilim ve felsefenin ilk önce Doğu uygarlığında ortaya çıkmış olması tesadüfî değildir. Doğu uygarlığı, sorunlarını, devlet/toplum işlerini ve orada karşılaşılan olumsuzlukları bilim ve felsefenin gücüyle aşmaya çalışmıştır. Baykan Sezer’in belirttiği gibi, “bilim olayına da ilk kez Doğu’da, Doğu uygarlıklarında tanık olunmaktadır. (...) Doğu’nun çeşitli te-

⁹¹ SEZER, Baykan; **Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 18.

⁹² Aktaran; GARAUDY, Roger; **Medeniyetler Diyalogu: İnsanca Yaşamak İçin**, Çeviren: Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 108.

⁹³ Aktaran; GÖKALP, **Hars ve Medeniyet**, s. 19.

⁹⁴ Aktaran; STÖRIG, Hans Joachim; **Vedalaradan Tractatus’a Dünya Felsefe Tarihi**, Çeviren: Nilüfer Epceli, Say Yayınları, İstanbul, 2011, s. 108.

mel sorunlara ilk yanıtı getiren uygarlık olması, bilim olayı ile de önce yine aynı uygarlık alanında karşılaşmamıza neden olmaktadır.”⁹⁵ Bilimin yanı sıra felsefe, ilk kez Batı uygarlığında değil, Doğu uygarlığında gelişmiştir. Bu gerçeğe, Batı felsefesinin ve sosyolojisinin mühim ustalarından Thomas Hobbes, şu şekilde işaret etmiştir: “Büyük ve gelişen şehirlerin ilk ortaya çıktığı yerlerde, *felsefe* çalışması da ilk ortaya çıktı. Hindistan’daki *Gimnosofistler*, İran’daki *Mecusiler*, Kalde- li ve Mısırlı *Rahipler*, en eski filozoflar olarak kabul edilir ve bu ülkeler de en eski krallıklar. *Felsefe* Greklerde doğmadığı gibi; Lucca veya Cenevre’den daha büyük olmayan *devletleri*, birbirlerinden aynı ölçüde korktukları zamanlar dışında, asla *barış* görmemiş ve yekdiğerinden başka bir şeyi gözlemek için *boş zamana* sahip olmamış olan Batı’nın diğer halklarında da doğmamıştır.”⁹⁶

Bilim ve felsefe, Doğu’da ortaya çıkmış ve gelişmiştir. İnsanlığı aydınlatan meşale, ilk önce Doğu uygarlığında yakılmıştır. “İnsanoğlunu yedi bin yıl öncesinden bugüne taşıyan bütün bilgilerin ilk tohumları Sümerler eliyle atıldı. Bugün adına ‘uygarlık’ dediğimiz bilgi birikimini oluşturan her şeyin ilk biçimleri Sümer ülkesinde yaratıldı, orada geliştirildi ve bütün çevre ülkelere oradan yayıldı.”⁹⁷ Sözün kısası, bilim insanlığın çocukluk devrinde Asya kavimlerinin kucağında hayata kavuşmuştur.⁹⁸ Doğu uygarlığı, bilim ve felsefenin yanı sıra başka unsurları da önemsemıştır. Doğu uygarlığında bilim ve felsefenin yanı sıra “ilham, vahiy, sezgi, şuur, ideal, vicdan”⁹⁹ ve hoşgörü önemli bir yere sahiptir. Kısaca, Doğu uygarlığının ağırlık merkezini felsefe, bilim, sanat ve edebiyat teşkil eder. “Doğu’nun bilgeliği”¹⁰⁰, bilinen bir gerçektir.

Doğu uygarlığının bir başka niteliği, fertten ziyade topluma daha çok değer vermesidir. Doğu uygarlığı, birey, bireycilik ve sınıf kavramları üzerine değil, toplum, ülke, devlet, millet ve vatan gibi mefhumlar üzerine inşa edilmiştir. O yüzden Doğu uygarlığında insanlar, kendileri için değil, toplumu, devleti, milleti ve vatanı için yaşarlar. Bu çerçevede Doğu uygarlığında toplum dayanışması kuvvetlidir. Bireyler arasındaki ilişkiler ve bağlar güçlüdür. Aile bağları, akrabalık ilişkileri, kısaca sosyal bağlar sağlamdır. Sosyal dayanışma başattır ve muh-

⁹⁵ SEZER, Baykan; “Bilim Sosyolojisi Ders Notları”, **Sosyoloji Yıllığı-16: Bilim Sosyolojisi- Bilim Tarihi ve Yöntem** (iç.), Editör: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 136.

⁹⁶ HOBBS, Thomas; **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, Çeviren: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 460.

⁹⁷ MADEN, Sait; “Başlarken”, **Gılgamış Destanı** (iç.), **Çeviren: Sait Maden**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. ix.

⁹⁸ TOPÇU, Nurettin; **Kültür ve Medeniyet**, Yayına Hazırlayan: Ezel Erverdi ve İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 30.

⁹⁹ ÇETİN, Halis; “Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Arasında İki İnsan, İki Medeniyet (Hay Bin Yakzan/Doğu-Robinson Crusoe/Bati)”, **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 41, Mayıs, Haziran, Temmuz 2007, s. 62.

¹⁰⁰ STÖRIG, **Vedaldardan Tractatus’a Dünya Felsefe Tarihi**, s. 27.

kemdir. Fertler, zorluklar karşısında bir araya gelirler. Sorunlar karşısında kenetlenirler. İnsanların birlikte hareket etme kabiliyetleri çok yüksektir.

Doğu uygarlığının yanı sıra ikinci büyük uygarlık, Batı uygarlığıdır. Batı uygarlığının tarihi, Doğu uygarlığı kadar eski değildir. Batı uygarlığı, Yunanlıkla bağlantılı bir uygarlık olarak doğmuştur. Baykan Sezer'in öne sürdüğü gibi, Batı uygarlığı ise, Yunanlıkla birlikte ortaya çıkmıştır. Yunanlık/Yunan uygarlığı, Batı'nın temelidir.¹⁰¹ "Yunanlık Batı'ya kimliğini kazandırmıştır."¹⁰² Başka bir deyişle, Batı uygarlık hayatının başlangıcı, Yunanlıktır. Batı uygarlığı, Yunanlıkla başlamış, günümüzde onun mirasının dışına çıkmamıştır.¹⁰³

Yunanlıktan bu yana Batı uygarlığı, ezen-ezilen sosyal sınıflara dayalıdır. Batı uygarlığı, sınıflı yapılara ve sınıf çatışmasına ehemmiyet vermiştir. Karl Marx ve Friedrich Engels'in Batı toplumlarının tarihini "sınıf savaşmaları tarihi"¹⁰⁴ olarak yorumlamış olmaları doğrudur. Marx'a göre, "'toplum bireylerden oluşmaz', toplum sınıf mücadelesinde karşı karşıya gelen sınıflardan oluşur."¹⁰⁵ Batı uygarlığı, sınıflara dayalı ve sınıf mücadelesinden kaynaklanan bir uygarlıktır. Özü, sömürüye dayanır. Bu bağlamda, Marx'ın ruh ikizi Engels, Batı uygarlığını, sınıf temelinde gerçekleşen sömürü ile açıklamıştır. Ona göre, "uygarlığın temeli, bir sınıfın bir başka sınıf tarafından sömürülmesidir."¹⁰⁶ Batı uygarlığının ana gücü konumundaki burjuvazi, dinî ve siyasî yanlısamlarla maskelenmiş sömürünün yerine, açık, utanmaz ve kaba sömürüyü koymuştur.¹⁰⁷ Batı sosyolojisinin günümüzde tanınan sosyologlarından Norbert Elias da, "uygar davranış ve tavırlar"ın sınıfsal olduğunu, "saray toplumları"ndan halkın geneline, hatta bir ülkeden diğerini şehirli burjuvazi tarafından yayıldığının altını özenle çizmiştir. Elias, uygarlık sözcüğü etrafında süregelen sahiplenme savaşında belirginleşen sosyo-ekonomik statü ve sınıf savaşımını vurgulamıştır.¹⁰⁸

¹⁰¹ SEZER, Baykan; "Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlığın Yeri", **Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı** (iç.&ek), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 115.

¹⁰² SEZER, **Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı**, s. 42.

¹⁰³ SEZER, Baykan; "Tarihte Doğu-Batı Çatışması, Ders Notları 1996-1997", **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 12: Tarihte Doğu-Batı Çatışması** (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 75.

¹⁰⁴ MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich; **Komünist Parti Manifestosu**, Çeviren: Sol Yayınları Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 1998, s. 9.

¹⁰⁵ ALTHUSSER, Louis; **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çeviren: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003, s. 138.

¹⁰⁶ ENGELS, Friedrich; **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çeviren: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1992, s. 182.

¹⁰⁷ MARX ve ENGELS, **Komünist Parti Manifestosu**, s. 13.

¹⁰⁸ AKTÜRK, "Braudel'den Elias'a ve Huntington'a 'Medeniyet' Kavramının Kullanımları", s. 149.

Batı uygarlığının bir başka özelliği, devletin egemen sınıflardan yana tavır takınan bir baskı mekanizması olmasıdır. Batı uygarlığında devlet, her zaman için sermaye sahibi bir avuç insanın temsilcisi olmuştur. Bu yüzden Batı uygarlığında devlet, büyük çoğunluğa bir şey vermemiş, onlardan alıp az sayıda olan zenginlere bir şeyler vermiştir. Batı uygarlığında devlet, toplumda az sayıda olan özel mülk sahiplerini korumuştur. Batı uygarlığında devlet, Doğu uygarlığındaki gibi kutsal olmamıştır. Batı uygarlığındaki bu devlet anlayışının bir sonucu olarak özel mülkiyet hep korunmuş, dokunulmazlık kazanmıştır. Son tahlilde, Batı uygarlığı, sömüren-sömürülen ilişkisi, yani sınıf ilişkileri ve devleti biçimlendiren özel mülkiyet üstüne kuruludur. Batı uygarlığı, başlangıcı olan Yunanlılıktan günümüze özel mülkiyeti kutsallaştırmıştır. Başka bir deyişle, "Batı'da, ilk çağların kölelik sisteminden bu yana özel mülkiyet kutsal olmuştur."¹⁰⁹ Batı uygarlığının özel mülkiyete dayalı oluşu, her şeyden önce tarım alanında kendini göstermiştir. "Batı topraklarının gösterdiği özellikler sonucu çiftçi halklar, doğrudan kendi çabalarıyla tarıma geçebilmişlerdir. Üretim imkânlarını çiftçilerin kendi dışında hiçbir güce borçlu olmamaları yüzünden Batı'da toprakta da özel mülkiyet görülmüştür."¹¹⁰

Batı uygarlığı, Marx'ın "vampir gibi canlı emeği emmekle yaşayabilir ve ne kadar çok emek emerse, o kadar çok yaşar"¹¹¹, diye tarif ettiği sermayeyi değerli görmüştür. Tek derdi, servet olmuştur. İcatlarının, buluşlarının ve keşiflerinin ana amacı da budur. Batılıların Amerika kıtasını keşfetme çabaları, oradaki altın madeni içindir. Bu bağlamda, Christophe Colombus, Amerika kıtasının altın için işgal edildiğini açıkça yazmıştır: "Yazılarında ilk seyahatinin en önemli amacının altın ya da altın araması olduğunu belirtir. 15 Ekim 1492 tarihinde günlüğüne şöyle yazar: 'Durmak istemiyorum. Daha fazla adayı gezip altın bulmalıyım.'¹¹² Colombus'un hemşerisi ve çağdaşı olan Machiavelli de, Batı insanının malı ve mülkiyeti her şeyden çok önemseydiğini, servete insandan daha fazla değer verdiğini, beş yüzyıl önce, şöyle izah etmiştir: "İnsanlar babalarını kaybetmeyi babalarından kalan malı kaybetmekten daha tez unuturlar."¹¹³ Batı uygarlığına mensup insanlar, zenginliği elde etmek için "her yol mubahtır", anlayışını kendilerine rehber yapmışlardır. Servete kilitlenen Batı uygarlığı, başlangıcından itibaren yayılcı, sömürgeci ve soyguncu bir uygarlık kimliğine bürünmüştür. "Soygun-

¹⁰⁹ KEMAL TAHİR, *Yorgun Savaşçı*, s. 147.

¹¹⁰ SEZER, *Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı*, s. 19.

¹¹¹ MARX, Karl; *Kapital, Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili, Birinci Cilt*, Çeviren: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1986, s. 247.

¹¹² Aktaran; FERRO, Marc; *Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*, Çeviren: Muna Cedden, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, s. 27.

¹¹³ MACHIAVELLI, Niccolò; *Prens*, Çeviren: Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 107.

culuk Batı'nın özünde vardır."¹¹⁴ Zaten Batılı, yeryüzünde çok defa sömürgeci anlamına gelir.¹¹⁵ Batı uygarlığının en büyük sömürgeci ülkesi ise, İngiltere'dir. Bu bağlamda, F. Bastiat, 1846'da şöyle demiştir: "İngiltere tüm kapılarını açıyor; onu başka uluslardan ayıran tüm engelleri yıktı; eskiden elli sömürgesi vardı bugünse bir tane kaldı: Dünyanın kendisi."¹¹⁶ Jean Paul Sartre'ın Batı uygarlığına atfen "sömürgecilik bizim utancımızdır"¹¹⁷, demesi anlamlıdır.

Batı uygarlığı, her zaman için Doğu soygununa dayanır.¹¹⁸ "Batı, tarihi boyunca kendi kaynaklarının yetersizliğini kendi dışındaki uygarlıkların zenginliklerine el koyarak (bu el koyuşa ticaret ve soygunculuk, eş önemde, dâhildir) kapatmaktadır. Dış kaynakların Batı uygarlığının varlığında ne denli önemli bir rol oynadığı, bu kaynakların kesilmesi durumunda Batı'nın içine düştüğü durumlardan bellidir. Vandalların Batı tarihinde yol açtığı yıkım ve Orta Çağ, Batı'nın dış ilişkilere olan bağımlılığını bize açıklayabilecek olaylardır. (...) Orta Çağ, Batı'nın dünya egemenliğini yitirdiği dönemdir. Ve aynı zamanda Batı'nın dünya kaynaklarından koptuğu dönemdir. Doğu kaynakları ile Batı'nın ilişkisi sezinlenebileceği gibi yalnızca egemenlik üzerine kurulu olmaktadır. Bu da Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerde Batı soygununun payını bize göstermektedir."¹¹⁹ Batı uygarlığının dünyanın en uzak bölgelerinde, en ilkel kabilelere doğru zor ve şiddetle ve birçok saldırgan girişimlerle ilerlemesi söz konusudur.¹²⁰

Batı uygarlığı, yayılcılığının ve soygunculüğünün yanı sıra yok edici bir karaktere de sahiptir. "(Sadece Yahudilere duyulan nefretten ibaret olmayan) antisemitizm, (sadece fetihten ibaret olmayan) emperyalizm, (sadece diktatörlükten ibaret olmayan) totalitarizm"¹²¹, Batı uygarlığıyla gelişip serpilmiştir. Zygmunt Bauman'ın deyişiyle, "Holocaust bizim modern akılcı toplumumuzda, uygarlığımızın yüksek sahnesinde ve insanoğlunun kültürel zaferinin zirvesinde doğmuş ve uygulanmıştır ve bu nedenle toplumun, uygarlığın ve kültürün bir sorunudur."¹²² Bartoloméo de las Casas'ın meşhur *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa*

¹¹⁴ SEZER, Baykan; "Toplumumuz ve Sosyolojimiz", **Sosyoloji Konuşmaları** (iç.), Editör: Sadedtin Elibol, Ecem Yayınları, Ankara, 1991, s. 9-10.

¹¹⁵ İLHAN, Attılâ; **Hangi Batı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001, s. 25.

¹¹⁶ Aktaran; BEAUD, Michel; **Kapitalizmin Tarihi**, Çeviren: Fikret Başkaya, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003, s. 123.

¹¹⁷ SARTRE, Jean Paul; **Hepimiz Katiliz: Sömürgecilik Bir Sistemdir**, Çeviren: Süheyla N. Kaya, Belge Yayınları, İstanbul, 1995, s. 30.

¹¹⁸ SEZER, **Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı**, s. 57.

¹¹⁹ SEZER, Baykan; **Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 74.

¹²⁰ SUPHİ, Mustafa; "Uygarlaştırma Misyonu", **Sosyologca** (iç.), Sayı: 3, Ocak-Haziran 2012, s. 121.

¹²¹ ARENDT, Hannah; **Totalitarizmin Kaynakları-1: Antisemitizm**, Çeviren: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 12.

¹²² BAUMAN, Zygmunt; **Modernite ve Holocaust**, Çeviren: Süha Sertabiboğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 11.

Tarihi adlı metnini İngilizceye çeviren John Philips'in, İngiltere, İskoçya, İrlanda ve Sömürgeler'den oluşan Büyük Britanya İmparatorluğu'nun kral naibi Oliver'e "kitleler halinde kılıçtan geçirilerek bedenlerinden zorla uzaklaştırılan 20 milyondan fazla yerlinin ruhu, adaletli tahtınızın önünde uzanmış şimdi yerde yatıyor"¹²³, şeklindeki hitabı, Batı uygarlığının yok edici boyutunu gözler önüne sermektedir.

Batı uygarlığı, Doğu uygarlığına mensup insanları küçümsemiş, Doğu uygarlığı insanı karşısında kendi insanını yüceltmıştır. Bu çerçevede, Batı uygarlığı, kendi insanını, her şeye egemen olan, her şeyin efendisi olan bir ilâh gibi konumlandırmıştır. Garaudy'nin belirttiği gibi, 16. yüzyılın sonunda Christopher Marlowe, *Doktor Faust'un Trajik Tarihi*'nde, Batı uygarlığının parolasını şu şekilde vermiştir: "Faust, güçlü beyninle sen, bir ilâh ol (...) Bütün unsurların efendisi ve sahibi."¹²⁴ Son tahlilde, Batı uygarlığının insanı kibirlidir, kendini beğenmiş bir tiptir. Batı uygarlığı, insanına Doğu uygarlığının insanından daha akıllı, daha üstün olduğu anlayışını yerleştirmiştir.

Batı uygarlığının temel/kurucu kavramlarından birisi, akıl, özellikle de "akla dayalı araştırma yöntemi"dir.¹²⁵ "Batı için zekâ, akıl, deney, gerçek, fayda yol işaretleridir."¹²⁶ Batı uygarlığı, insanı akılla hareket eden mekanik bir varlık olarak görmüş, duygulara ve insanların iç dünyalarına yer vermemiştir. Ancak ne var ki, Batı uygarlığıyla birlikte akıl, her şeyi tahrip etmiştir. Jürgen Habermas'ın dediği gibi, "akıl, ilk önce onun mümkün kıldığı insanlığı tahrip eder."¹²⁷ Batı uygarlığının biçimlendirdiği modern çağ, akıllaşmanın "demir kafesi"nde son bulmuştur.¹²⁸ Eleştirel Teorisyenlerin, özellikle de Herbert Marcuse'nin öne sürdüğü gibi, Batı uygarlığı, akıldışılıklarla dolu bir uygarlıktır. Batı uygarlığına mensup toplumlar, akıllaşmanın akıldışılığına yol açmış toplumlardır.¹²⁹

Akılclılaşmadan kaynaklı olarak Batı uygarlığının ağırlık merkezi, günümüzde artık felsefe, sanat ve edebiyat değildir, fizik ve kimya bilimlerini kendisine hiz-

¹²³ CASAS, Bartolomé de las; *Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi*, Çeviren: Oktay Etiman, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009, s. 17.

¹²⁴ Aktaran; GARAUDY, *Medeniyetler Diyalogu: İnsanca Yaşamak İçin*, s. 39.

¹²⁵ FRANKL, George; *Batı Uygarlığı: Ütopya ve Trajedi*, Çeviren: Yusuf Kaplan, Açılım Kitap, İstanbul, 2003, s. 17.

¹²⁶ ÇETİN, "Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Arasında İki İnsan, İki Medeniyet (Hay Bin Yakzan/Doğu-Robinson Crusoe/Batı)", s. 62.

¹²⁷ Aktaran; EAGLETON, Terry; *Tatlı Şiddet: Trajik Kavramı*, Çeviren: Kutlu Tunca, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 287.

¹²⁸ **A.g.e.**, s. 287. Burada Weber'in Batı uygarlığını "demir kafese" benzettiğini belirtmekte yarar vardır (WEBER, Max; **Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu**, Çeviren: Zeynep Aruoba, Hil Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 146). Batı uygarlığı, büyük bir hapisane gibidir. Batı uygarlığı, mahpus toplumlar inşa etmiş olan bir uygarlıktır (FOUCAULT, Michel; **Hapishanenin Doğuşu**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992; FOUCAULT, Michel; **Seçme Yazılar 3: Büyük Kapatılma**, Çeviren: Işık Ergüden ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000).

¹²⁹ KIZILÇELİK, Sezgin; **Frankfurt Okulu**, 3.Baskı, Anı Yayınları, Ankara, 2013, s. 369.

metkâr yapan tekniktir.¹³⁰ Batı uygarlığı, tekniğe, makinelere çok önem veren bir uygarlıktır. Hatta Batı uygarlığına mensup insanlar, kendilerine ve diğer insanlara değil, makinelere itimat ederler. Çağımızın önde gelen düşünce adamlarından Erich Fromm'un yerinde belirlemesiyle, "çağdaş insanlar, makinelerin oluşturduğu bir dünyada simbiyotik bir hayat sürdürmektedirler. Kendilerini makineler dünyasının bir parçası olarak hissettikleri anlarda, güçlü olduklarını sanırlar ve buna inanırlar. Ama onlar olmadan ve yalnızca kendilerine, kendi güçlerine güvenmek zorunda kaldıklarında, tıpkı küçük bir çocuk gibi çaresiz ve korku dolu bir şaşkınlık içine girerler. Makineler onlar için tapınılacak bir put ya da bir Tanrı gibidir. Çünkü onlara güçlerini verir ve bir dev oldukları hayaline inanmalarını sağlar. Oysa böyle davrananların hepsi, bir kötürüm kadar güçsüz ve zavallıdır."131

Batı uygarlığı sayesinde makine, hayranlık ve büyü nesnesi haline gelmiştir. Çağımızın başlıca oyuncakları, video makineler ve bilgisayarlardır. Ayrıca binalar, kullanım ve eğlence aygıtları makineyi andıran niteliklere sahip olmaya başlamıştır. Hatta mimarlar, evleri yaşanacak makineler olarak tasarlama gayreti içine girmiştir.¹³² Sözüün kısası, Batı uygarlığı, makine uygarlığıdır. Bu uygarlık, insanların hayatına sahte değerler getirmiştir. Araçlar amaç yerine geçmiş, insanlar amaçları unutarak vasıtaları geliştirmeye ve onlar üzerinde çalışmaya daha fazla önem vermişlerdir.¹³³

Teknik ve makine üzerine inşa edilmiş olan Batı uygarlığı, insanı çalışmaya ve tüketime, ruhu zekâya, sonsuzluğu miktara indirgemıştır.¹³⁴ Batı uygarlığında önemli olan insan değil, zamandır; nitelik değil, niceliktir. 19. yüzyıldan itibaren kapitalizmin biçimlendirdiği Batı uygarlığında "zaman her şey, insan hiçbir şeydir; insan olsa olsa zamanın kutusudur. Nitelik artık önemli değildir. Her şeyi belirleyen yalnızca miktardır."¹³⁵ Böylece, Batı uygarlığı, önce *Tanrı'yı*¹³⁶, sonra da insanı öldüren maddeci bir uygarlık haline gelmiştir.¹³⁷

Batı uygarlığı, insanların ihtiyaçlarını çoğaltmış, onları sürekli olarak tüketmeye sevk etmiştir. Batı uygarlığı, "insanların ihtiyaçları sınırsızdır" düsturu üzerine bina edilmiştir. Batı uygarlığında tüketim, özellikle de aşırı tüketim ve

¹³⁰ TOPÇU, Nurettin; *Türkiye'nin Maarif Dâvası*, Yayına Hazırlayan: Ezel Erverdi ve İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006, s. 36.

¹³¹ FROMM, Erich; *Yaşama Sanatı*, Çeviren: Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 84-85.

¹³² FRANKL, *Batı Uygarlığı: Ütopya ve Trajedi*, s. 197.

¹³³ GÜNGÖR, Erol; *Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1998, s. 199.

¹³⁴ GARAUDY, *Medeniyetler Diyaloğu: İnsanca Yaşamak İçin*, s. 41.

¹³⁵ MARX, Karl; *Felsefenin Sefaleti: M. Proudhon'un Sefaletin Felsefesi'ne Yanıt*, Çeviren: Ahmet Kardam, Sol Yayınları, Ankara, 1992, s. 49.

¹³⁶ Nietzsche'ye göre, Tanrı öldü. Tanrı, insana acımasından öldü (NIETZSCHE, Friedrich; *Böyle Buyurdu Zerdüş*, Çeviren: A. Turan Oflazoğlu, Cem Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 110). Tanrı'yı Batılılar öldürdü. Batılılar Tanrı'nın katilidirler (NIETZSCHE, Friedrich; *Şen Bilim*, Çeviren: Levent Özşar, Asa Kitabevi, Bursa, 2003, s. 130).

¹³⁷ MERİÇ, *Umrandan Uygarlığa*, s. 121.

lüks tüketim, önemli hale gelmiştir. Batı uygarlığı, günümüzde “tüketiyorum, öyleyse varım” anlayışını kendisine şiar edinmiştir. Batı’da “tüketimin önceliği diye bir tez var. Aslında makine ve kapitalizm çaresiz bir şekilde, cebri olarak insanlık toplumunu bu esasa sürüklemiştir.”¹³⁸

Sonuç ya da Hangi Uygarlığa Mensubuz?

Uygarlıklar, Doğu uygarlığı ve Batı uygarlığı olarak ikiye ayrılır. Doğu uygarlığı, ilk uygarlıktır. Kendi sorunlarını tek başına çözme yeteneğine sahiptir. Batı uygarlığının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bilim, felsefe, sanat ve edebiyatın kaynağıdır. Bireyden ziyade topluma önem verir. Kanaatkâr ve azla yetinen bir insan tipine sahiptir. Maddeci değildir. Mülkün ve zenginliğin belli ellerde toplanmasına izin vermez. Fertleri arasında sosyal bağlar muhkemdir. Devlet merkezlidir. Batı uygarlığı ise, bireye, bireyciliğe, akla, akılcılığa, tekniğe ve makineye dayalıdır. Sermayeye tapar. İnsanı aşırı tüketime yönlendirir. Soyguncudur. Sömürgeciliğe bağlıdır. Yayılmacıdır. Sömürüden beslenir. Sınıf kavgasını ve ondan kaynaklı ortaya çıkan eşitsizliği esas alır. Despotiktir. Kendi sorunlarını tek başına çözme yeteneğine sahip değildir. Her zaman Doğu uygarlığına bağımlıdır.

Toplumlar, ait oldukları medeniyet içinde gelişir ve kimlik kazanırlar. Tüm toplumlar, yukarıda analiz ettiğim iki uygarlıktan (Doğu uygarlığı ve Batı uygarlığı) birine mensuptur. Toplumların özellikleri ve sorunları, yer aldığı uygarlık göz önünde bulundurulduğunda açıklığa kavuşabilir. İşte, bu çerçevede, Türk toplumunun ana problemlerinin kaynağı, uygarlık dairesindeki yeriyile doğrudan bağlantılıdır. Toplumumuzu tanımak, onun özelliklerini ortaya çıkarmak, Türkiye’nin ruhunu bulmak, kısaca onun hangi uygarlığa dâhil olduğunu gözler önüne sermekle mümkündür. Bütün bunlar ise, biz sosyologların ana vazifesidir. Sosyologlar, öncelikli olarak yaşadığı topluma onun uygarlık dairesinden bakmakla yükümlüdürler. Bu da ancak yerli sosyologların yapacağı bir iştir. Türk toplumunu ve onun mensubu olduğu uygarlığı tanımak/bilmek, Batıcı sosyologların değil, yerli sosyologların işidir. “Bir eski atalar sözü bize şöyle diyor: ‘İşini bil, aşını bil, eşini bil!’ Bu formüle benzeterek, toplum bilimi de bize böyle seslenebilir: ‘Milletini tanı, ümmetini tanı, medeniyetini tanı!’”¹³⁹ İşte, Ziya Gökalp tarafından vurgulanan bu anlayış doğrultusunda kendi toplumumuzu ve uygarlığımızı tanımamız gerekir.

Türk toplumunun ait olduğu uygarlık dairesi, Doğu uygarlığıdır. Türk toplumu, Doğu uygarlığının yukarıda değindiğim bütün özelliklerine sahiptir. Biz Batılı, hem Batılı hem Doğulu (ikisinin bir sentezi) değil, yalnızca Doğuluyuz. O

¹³⁸ ŞERİATİ, Ali; *Medeniyet Tarihi II*, Çeviren: İbrahim Keskin, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998, s. 48.

¹³⁹ GÖKALP, Hars ve Medeniyet, s. 44.

halde sıkça sorulan “Biz Türkler, Asyalı mıyız, Avrupalı mı? Şaman mı, Müslüman mı, laik mi? Yerleşik köylü müyüz, göçebe Türkmen mi? Fatih’in torunları mı, Ata’nın çocukları mı? İslam’ın Kılıcı mı, Hıristiyanlığın Cezası mı? Osmanlı yetimi mi, T.C. [Türkiye Cumhuriyeti] vatandaşı mı? Fatih miyiz, fethedilmişlerden mi? Savaşçı asker miyiz, barışçı siviller mi? Ordu muyuz, millet miyiz, ulus mu? Batılı mıyız, Batı’nın koruyucusu mu? Çağdaş toplum mu, tarihi bir köprü mü? Doğulu mu, Anadolulu mu, Batılı mı? Kimiz biz?”¹⁴⁰, şeklindeki sorulara verilecek tek cevap şudur: Türk toplumu, Doğulu bir toplumdur. Başka bir deyişle, Türk toplumu, “barbarlık” ve “batakılık” olarak nitelediğim *Batı uygarlığına*¹⁴¹ değil, Doğu uygarlığına mensup bir toplumdur.

Kaynakça

- ALTHUSSER, Louis; *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, Çeviren: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2003.
- AKTÜRK, Şener; “Braudel’den Elias’a ve Huntington’a ‘Medeniyet’ Kavramının Kullanımları”, *Doğu Batı* (iç.), Sayı: 41, Mayıs, Haziran, Temmuz 2007, s. 147-175.
- ALATLI, Alevi; “Doğu-Batı’ İçin Boş Bir Tasnif”, *Doğu Batı* (iç.), Sayı: 2, Şubat, Mart, Nisan 1998, s. 85-87.
- ARENDT, Hannah; *Totalitarizmin Kaynakları-1: Antisemitizm*, Çeviren: Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- BAUMAN, Zygmunt; *Modernite ve Holocaust*, Çeviren: Süha Sertabiboğlu, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1997.
- BEAUD, Michel; *Kapitalizmin Tarihi*, Çeviren: Fikret Başkaya, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2003.
- BOTTOMORE, T. B.; *Toplumbilim: Sorunlarına ve Yazınına İlişkin Bir Kılavuz*, Çeviren: Ünsal Oskay, Der Yayınları, İstanbul, 1998.
- BRAUDEL, Fernand; *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, Çeviren: Mustafa Özel, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1991.
- BRAUDEL, Fernand; *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar, I. Cilt: Gündelik Hayatın Yapıları*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993.
- BRAUDEL, Fernand; *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar, II. Cilt: Mübadele Oyunları*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993.
- BRAUDEL, Fernand; *II. Felipe Dönemi’nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, Cilt: 2*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1994.
- BRAUDEL, Fernand; *Uygarlıkların Grameri*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.

¹⁴⁰ GÜVENÇ, Bozkurt; *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 21.

¹⁴¹ KIZILÇELİK, Sezgin; *Batı Barbarlığı 1: Rousseau, Marx ve Nietzsche Üzerine*, 2.Baskı, Anı Yayınları, Ankara, 2011; KIZILÇELİK, Sezgin; *Batı Batakılığı*, 2.Baskı, Anı Yayınları, Ankara, 2012.

- CASAS, Bartoloméo de las; **Yerlilerin Gözyaşları: Yerlilerin Yok Edilişinin Kısa Tarihi**, Çeviren: Oktay Etiman, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2009.
- CHILDE, Gordon; **Tarihte Neler Oldu**, Çeviren: Mete Tunçay ve Alâeddin Şenel, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- ÇETİN, Halis; “Çatışma ve Diyalog Tartışmaları Arasında İki İnsan, İki Medeniyet (Hay Bin Yakzan/Doğu-Robinson Crusoe/Batı)”, **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 41, Mayıs, Haziran, Temmuz 2007, s. 45-65.
- ÇETİN, Osman; “Medeniyet”, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi, Cilt: 2** (iç.), Risale Basın-Yayın Ltd., İstanbul, 1990, s. 493-496.
- DEWEY, John; **Okul ve Toplum**, Çeviren: H. Avni Başman, Pegem Akademi, Ankara, 2008.
- DOSSE, François; **Ufalanmış Tarih: Annales Okulundan “Yeni Tarih”e**, Çeviren: Işık Ergüden, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.
- EAGLETON, Terry; **Tatlı Şiddet: Trajik Kavramı**, Çeviren: Kutlu Tunca, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.
- EĞRİBEL, Ertan ve ÖZCAN, Ufuk; “Modernizmin Buharlaştırdığı Her Şey Katılışırken Tarih, Toplum ve Uygarlığın Silikleşmesi”, **Tarih ve Uygarlık- İstanbul Dergisi** (iç.), Sayı: 1-2, 2012, s. 27-36.
- EĞRİBEL, Ertan ve ÖZCAN, Ufuk; “Tarihte Doğu-Batı Çatışması ve Küre-Muhafazakarlaşma: Batılılaşma Kavramı ve Tartışmaları Niçin Yok Oldu? Tarihin Sonu ve Çatışmanın Mutlaklaştırılması, Geleceğin Belirsizleşmesi ve Anti-Ütopyacılık Üzerine”, **Tarih ve Uygarlık-İstanbul Dergisi** (iç.), Sayı: 4, Aralık 2013, s. 17-24.
- ELIAS, Norbert; **Uygarlık Süreci, Cilt: 1**, Çeviren: Ender Ateşman, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.
- ENGELS, Friedrich; **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, Çeviren: Kenan Sommer, Sol Yayınları, Ankara, 1992.
- ERGİN, Muharrem (Çeviren); **Orhun Abideleri**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1978.
- FEBVRE, Lucien; **Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995.
- FEBVRE, Lucien; **Rönesans İnsanı**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1995.
- FERRO, Marc; **Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl**, Çeviren: Muna Cedden, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.
- FICHTER, Joseph; **Sosyoloji Nedir?**, Çeviren: Nilgün Çelebi, Anı Yayınları, Ankara, 2002.
- FOUCAULT, Michel; **Hapishanenin Doğuşu**, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.
- FOUCAULT, Michel; **Seçme Yazılar 3: Büyük Kapatılma**, Çeviren: Işık Ergüden ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000.
- FRANKFORT, Henri; **Uygarlığın Yakındoğu’da Doğuşu**, Çeviren: Alâeddin Şenel, Verso-İmge Yayınları, Ankara, 1989.
- FRANKL, George; **Batı Uygarlığı: Ütopya ve Trajedi**, Çeviren: Yusuf Kaplan, Açılım Kitap, İstanbul, 2003.
- FREUD, Sigmund; **Uygarlığın Huzursuzluğu**, Çeviren: Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- FROMM, Erich; **Yaşama Sanatı**, Çeviren: Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2004.
- GARAUDY, Roger; **İnsanlığın Medeniyet Destanı**, Çeviren: Cemal Aydın, Pınar Yayınları, İstanbul, 1995.

- GARAUDY, Roger; **Medeniyetler Diyalogu: İnsanca Yaşamak İçin**, Çeviren: Cemal Aydın, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- GÖKALP, Ziya; **Türk Medeniyeti Tarihi**, Sadeleştiren: Yalçın Toker, Toker Yayınları, İstanbul, 1995.
- GÖKALP, Ziya; **Hars ve Medeniyet**, Elips Kitap, Ankara, 2007.
- GRECARD, Fernand; **Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü**, Çeviren: Orhan Yüksel, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1992.
- GÜNGÖR, Erol; **Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk**, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1998.
- GÜVENÇ, Bozkurt; **İnsan ve Kültür**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1984.
- GÜVENÇ, Bozkurt; **Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- HOBBS, Thomas; **Leviathan veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti**, Çeviren: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.
- HUNTINGTON, Samuel P.; "Medeniyetler Çatışması mı?", Çeviren: Mustafa Çalık, **Medeniyetler Çatışması** (iç.), Derleyen: Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s. 22-49.
- HUNTINGTON, Samuel P.; **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, Çeviren: Mehmet Turan ve Cem Soydemir, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2002.
- İBNİ HALDUN; **Mukaddime 1**, Çeviren: Turan Dursun, Onur Yayınları, Ankara, 1977.
- İBNİ HALDUN; **Mukaddime I**, Çeviren: Zakir Kadir Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1990.
- İBNİ HALDUN, **Mukaddime 2**, Çeviren: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991.
- İLHAN, Attilâ; **Hangi Batı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001.
- KEMAL TAHİR, **Notlar/Osmanlılık/Bizans**, Yayına Hazırlayan: Cengiz Yazoğlu, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992.
- KEMAL TAHİR, **Yorgun Savaşçı**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2003.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali; "Fakir Akrabanın Talihi", **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 2, Şubat, Mart, Nisan 1998, s. 49-55.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Batı Barbarlığı 1: Rousseau, Marx ve Nietzsche Üzerine**, 2.Baskı, Anı Yayınları, Ankara, 2011.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Batı Bataklığı**, 2.Baskı, Anı Yayınları, Ankara, 2012.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Özgün ve Yetkin Bir Sosyal Teorisyen Olarak Kemal Tahir**, Anı Yayınları, Ankara, 2012.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Frankfurt Okulu**, 3.Baskı, Anı Yayınları, Ankara, 2013.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Sosyolojinin Neliği: Nilgün Çelebi ile Sosyoloji Sözcüğünün Soy-kütüğüne Uzanmak**, Anı Yayınları, Ankara, 2014.
- KIZILÇELİK, Sezgin; **Çağdaş Sosyoloji Kuramları**, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2014.
- LACOSTE, Yves; **Coğrafya Savaşmak İçindir**, Çeviren: Aysın Arayıcı, Özne Yayınları, İstanbul, 1998.
- MACHIAVELLI, Niccolò; **Prens**, Çeviren: Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- MADEN, Sait; "Başlarken", **Gılgamış Destanı** (iç.), Çeviren: Sait Maden, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. ix-xxvii.
- MALINOWSKI, Bronislaw; **İnsan ve Kültür: Bir Bilimsel Kültür Kuramı ve Öbür Denemeler**, Çeviren: M. Fatih Gümüş, V Yayınları, Ankara, 1990.

- MALINOWSKI, Bronislaw; **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, Çeviren: Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1992.
- MALINOWSKI, Bronislaw; **İkel Toplum**, Çeviren: Hüseyin Portakal, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998.
- MARX, Karl; **Kapital, Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili, Birinci Cilt**, Çeviren: Alattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1986.
- MARX, Karl; **Felsefenin Sefaleti: M. Proudhon'un Sefaletin Felsefesi'ne Yanıt**, Çeviren: Ahmet Kardam, Sol Yayınları, Ankara, 1992.
- MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich; **Komünist Parti Manifestosu**, Çeviren: Sol Yayınları Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 1998.
- MERİÇ, Cemil; **Umrandan Uygarlığa**, Yayına Hazırlayan: Mahmut Ali Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- MERİÇ YAZAN, Ümid; **Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.
- NIETZSCHE, Friedrich; **Böyle Buyurdu Zerdüş**, Çeviren: A. Turan Oflazoğlu, Cem Yayınevi, İstanbul, 1998.
- NIETZSCHE, Friedrich; **Şen Bilim**, Çeviren: Levent Özşar, Asa Kitabevi, Bursa, 2003.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz; **Bir Medeniyet Teorisi: Kültür ve Medeniyete Yeni Bir Bakış**, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2013.
- SARTRE, Jean Paul; **Hepimiz Katiliz: Sömürgecilik Bir Sistemdir**, Çeviren: Süheyla N. Kaya, Belge Yayınları, İstanbul, 1995.
- SEZER, Baykan; **Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.
- SEZER, Baykan; "Türk Sosyologları ve Eserleri 1", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi (iç.), 3. Dizi- 1. Sayı, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, s. 1-96.
- SEZER, Baykan; **Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990.
- SEZER, Baykan; "Doğu-Batı Çatışmasında Yunanlılığın Yeri", **Doğu-Batı İlişkileri Açısından Batı Tarımı** (iç.&ek), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 107-138.
- SEZER, Baykan; "Toplumumuz ve Sosyolojimiz", **Sosyoloji Konuşmaları** (iç.), Editör: Saadetin Elibol, Ecem Yayınları, Ankara, 1991, s. 3-10.
- SEZER, Baykan; "Doğu-Batı Ayırımı", **Doğu Batı** (iç.), Sayı: 2, Şubat, Mart, Nisan 1998, s. 31-37.
- SEZER, Baykan; **Batı Dünya Egemenliği ve Endüstri Devrimi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.
- SEZER, Baykan; "Tarihte Doğu-Batı Çatışması, Ders Notları 1996-1997", **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 12: Tarihte Doğu-Batı Çatışması** (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 45-119.
- SEZER, Baykan; "Sosyoloji ve Coğrafya Ders Notları", **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 15: Sosyoloji ve Coğrafya** (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 51-99.
- SEZER, Baykan; "Bilim Sosyolojisi Ders Notları", **Sosyoloji Yıllığı-16: Bilim Sosyolojisi-Bilim Tarihi ve Yöntem** (iç.), Editör: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 127-200.
- SEZER, Baykan; "Değişim Sosyolojisi Ders Notları", **Sosyoloji Yıllığı-21: Değişim Sosyolojisi-Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme** (iç.), Editör: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 303-397.

- SEZER, Baykan ve ÖZCAN, Ufuk; “Geleneksel Doğu’da Şehirlerin Doğuşu ve Gelişmesi”, **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 9: XX. Yüzyıl-Türkiye Sosyolojisi 3** (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Öncü Basım Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 463-474.
- SEZER, Baykan; EĞRİBEL, Ertan ve ÖZCAN, Ufuk; “Devlet Üzerine”, **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 9: XX. Yüzyıl-Türkiye Sosyolojisi 3** (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Öncü Basım Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 448-459.
- STÖRIG, Hans Joachim; **Vedalaradan Tractatus’a Dünya Felsefe Tarihi**, Çeviren: Nilüfer Epçeli, Say Yayınları, İstanbul, 2011.
- SUPHİ, Mustafa; “Uygarlaştırma Misyonu”, **Sosyologca** (iç.), Sayı: 3, Ocak-Haziran 2012, s. 113-126.
- ŞERİATİ, Ali; **Medeniyet Tarihi I**, Çeviren: İbrahim Keskin, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.
- ŞERİATİ, Ali; **Medeniyet Tarihi II**, Çeviren: İbrahim Keskin, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.
- TOPÇU, Nurettin; **Türkiye’nin Maarif Dâvası**, Yayına Hazırlayan: Ezel Erverdi ve İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2006.
- TOPÇU, Nurettin; **Kültür ve Medeniyet**, Yayına Hazırlayan: Ezel Erverdi ve İsmail Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008.
- TURHAN, Mümtaz; **Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
- TURHAN, Mümtaz; **Garplılışmanın Neresindeyiz?**, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1972.
- TOYNBEE, Arnold J.; **Uygarlık Yargılanıyor**, Çeviren: Kasım Yargıcı ve Mehmet Ali Yalman, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2011.
- WEBER, Max; **Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu**, Çeviren: Zeynep Aruoba, Hil Yayınevi, İstanbul, 1985.
- WILLIAMS, Raymond; **Anahtar Sözcükler: Kültür ve Toplumun Sözvarlığı**, Çeviren: Savaş Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.